

В. РЕКІТА

(с. Бедевля, Тячівського району)

ВИСВІТЛЕННЯ ПОСТАТІ АВГУСТИНА ВОЛОШИНА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В.ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО

Відомо, що реалізація назрілих у надрах суспільства тенденцій розвитку не відбувається автоматично, а потребує повного напруження й колосальних зусиль з боку носіїв цих змін, з боку зрілої нації. І саме в переломні періоди історичного процесу різко зростає потреба в постатях державного масштабу, спроможних не лише відчутти напрям цих змін, а й згуртувати авангард суспільства та спрямувати його на реалізацію поставленої мети.

На щастя, на арені політичного життя Закарпаття початку ХХ ст. з'явилася справді титанічна постать, з якою пов'язана майже вся історія Закарпаття перших чотирьох десятиліть ХХ ст. Нею був о. Августин Волошин.

У 1938 році В.Гренджа Донський писав, що "...як чехи мають свого Масарика, так і ми, підкарпатські українці, маємо свого Августина Волошина. Це наша гордість і наша слава. Волошин – наша новітня історія..."

Мені видається, що завжди найреальнішу картину про ті чи інші події, про ту чи іншу особу можуть надати очевидці, люди, які були безпосередніми свідками чи учасниками досліджуваних подій, люди, які знали і були поряд з особою, про яку йде мова, хоча, звичайно, в такому підході у висвітленні історії завжди присутній елемент суб'єктивізму.

Коли ми говоримо про А.Волошина і прагнемо отримати інформацію із перших рук, то багато в чому допоможе нам окреслити цю без перебільшення знакову постать в історії Закарпаття письменник Василь Гренджа-Донський, який близько знав А.Волошина упродовж багатьох років, часто спілкувався з ним і головне – був його вірним соратником, всіляко допомагав втілювати в життя його суспільно-політичні та літературно-естетичні ідеї.

Отже, в пропонованій статті поведемо мову про взаємини знакових фігур в історії Закарпаття 1-ої половини ХХ ст. – А.Волошина і В.Гренджі-Донського.

Практично саме А.Волошин благословив у світ літературного мистецтва молодого письменника В.Гренджу-Донського. Свідченням цьому – чудова передмова О.Волошина до другої збірки Гренджі-Донського "Золоті ключі", яка вийшла в 1923 році. В цій передмові А.Волошин покладає великі сподівання на молодого письменника: "Із всього того черпаємо надію, що Василь Гренджа-Донський вглибитися іще і далше у свої багаті мотиви і виробиться цінним діятелем нашого письменства".

Василь Гренджа-Донський надзвичайно втішений був тим, що така особа, як Волошин, звернула увагу на його літературні починання. Чи не тому ж, написавши в 1930 році один із кращих своїх творів – поему "Червона скала", Гренджа-Донський присвячує її саме А.Волошину. Ця поема була улюбленим твором на той час серед молоді. Бо йшлося в ній про славного нашого предка, князя Богдана, який відважно боронив Хустський замок від монголо-татар. У змісті поеми відчувається, що проходить невидима паралель між А.Волошином і князем Богданом, які незважаючи на великий часовий проміжок, що відділяє їх діяльність, мають між собою стільки духовної спільності.

У 20-30-ті роки ХХ ст., тобто в роки ренесансу української свідомості в краї, Василь Гренджа-Донський не залишався осторонь бурхливих суспільних процесів. Він

активно влився в процеси громадсько-політичного життя, ставши відомим журналістом, статті якого друкували майже всі газети та журнали краю. Співробітничав із часописами "Пчілка", "Русин", "Неділя", "Свобода" був редактором першого українського журналу "Наша Земля", "Українське слово", волошинівського щоденника "Нова свобода". Августин Волошин в цей історично короткий проміжок часу розвинув бурхливу наукову і культурно-просвітницьку діяльність, а невдовзі ще один аспект – політичний. Логіка ж історичних подій зробила цей аспект головним у багатогранній діяльності А.Волошина, а його самого висунула на короткий час на авансцену європейської політики.

Звичайно, В.Гренджа-Донський як провідний журналіст активно стежив за діяльністю А.Волошина і багато матеріалів присвячував йому. В.Гренджі-Донському належить кілька спеціальних статей про діяльність та життєвий шлях А.Волошина, а саме: "Августин Волошин і вдячність п. начальника шкільного реферату", "Короткий життєпис державного секретаря о. Августина Волошина", "Отець д-р Августин Волошин".

В "Короткому життєписі державного секретаря о. Августина Волошина" Гренджа-Донський оглядово торкається дитячих літ і головну увагу звертає на ту роль і місце, які державний секретар відіграв у кризових ситуаціях та подіях історії краю. "Найбільшою заслугою о. Волошина є те, що в ті часи найбільшої мадяризації пише і видає – книги, шкільні підручники і редагує майже єдину на той час газету "Наука". Працює в товаристві ім. Св. Василя Великого, а коли мадярська влада закрила це товариство, організовує разом з іншими друкарню і книгарню "УНІО". Не оминув письменник і величезного вкладу о.Волошина у формування молодих кадрів інтелігенції – "Як директор семінарії, (Волошин – Р.В.) виховує сотні, тисячки найсвідомішої нашої інтелігенції..."

Як зазначає проф. М.М.Вегеш, задовго до 1938 року А.Волошин починає активно займатися політичною діяльністю. Особливо в цьому відношенні слід виділити його участь в подіях 1918-1919 років, коли після розпаду Австро-Угорщини вирішувалася доля нашого краю. Історики по-різному трактують ці події, зображуючи Волошина – політика як авантюриста, який миттю з орієнтації на Угорщину перевернувся до новоутвореної Чехословаччини Гренджа-Донський трактує цей епізод біографії дещо по-іншому: "найбільшу роль відіграє о.Августин Волошин під час перевороту, коли треба рішати про долю народу. Організовує і веде Народну Раду, а коли була небезпека, що розшматують нашу країну, то збирає сточленну делегацію з трьох народних рад і 8-го травня 1919 р. під синьо-жовтими прапорами веде до Праги. Що наше Підкарпаття заховало на свою цілісність, це заслуга о.Волошина".

У 1939 році А.Волошин, вже будучи в ранзі прем'єр-міністра, запропонував В.Гренджі-Донському редагування урядового щоденника "Нова Свобода". І варто відзначити, що прем'єр-міністр у своєму виборі не помилився, тому що за журналістською професійністю, особистими переконаннями та громадсько-політичною роллю в суспільстві В.Гренджа-Донський був якраз тією постаттю, якої бракувало в урядовому механізмі прем'єра Волошина.

У кінці 30-х років (1938-1939 рр.) Гренджа – Донський виступає хронікером історичних подій, які прославили Волошина в українській державотворчій традиції. Він веде локанічні записки подій кожного дня боротьби за автономну державність. Події ці охоплюють 10 місяців – від жовтня 1938 до початку серпня 1939 р. Перший розділ "Щоденника"- "3 великих днів Карпатської України" хронологічно ведеться із 7 жовтня 1938 по 15 березня 1939 р., тобто тут вміщені записи, які й складають в основному феномен поняття "Карпатська Україна". І цілком закономірним є те, що центральною фігурою в цій частині "Щоденника" є Августин Волошин.

Як відомо, 26 жовтня 1938 року чехословацький уряд іменував прем'єр – міністром Підкарпаття А.Волошина, оскільки попередній прем'єр-русофіл А.Бродій був запідозрений у таємних переговорах із угорським урядом із питання про відокремлення Закарпаття від Чехословаччини і приєднання до Угорщини.

Цікаво як населення відреагувало на зміну уряду. Варто відзначити, що А.Волошин на той час був харизматичним лідером українофільського напрямку, якого знало все Закарпаття і назагал обожнювало. Наведу кілька місць із “Щоденника” В.Гренджі-Донського: “ Як тільки показаласть його постать (А.Волошина – Р.В.), то оплескам і радісним вигукам не було кінця.

Слава Батькові Волошинові! Хай живе наш Прем'єр! Слава нашому українському урядові! – гуділо з усіх боків”. Або “Колосальне захоплення маси було надзвичайне. Люди зі сльозами радості вітали першу людину в своїй державі, вітали як голову міністрів свого щиронародного уряду”.

Перші дні прем'єрства виявилися для нової влади дуже важкими.

Насторожувала позиція центрального чехословацького уряду, який після надання Закарпаттю прав автономії ніяк не хотів відмовитись від ролі “старшого брата” над ним, як йому здавалося, політично незрілим і не готовим до самоуправління народом. Можливо, саме тому в січні 1939 року на Закарпаття чеський уряд прислав третього міністра уряду Карпатської України генерала Льва Прхалу – чеха, який дотримувався москвофільської орієнтації. Натомість у відповідь уряд Карпатської України організував масові акції протесту, на яких Августин Волошин у своїй промові до народу заявив: “В моєму житті багато прикростей мені заподіяно, але такої перфідії, як тепер з іменуванням міністра-чеха, я ще не пережив”.

Карпатську Україну охопила в цей час шалена істерія. Повсюдно відбувалися стихійні мітинги, висувалися античеські вимоги: “Геть з чехами”, “Смерть ворогам нашого народу”, “Чех міністром Карпатської України не буде”...

Призначення генерала Л.Прхал третім міністром Карпатської України вкрай негативно позначилось на україно-чеських відносинах і фактично призвело до їх конфронтації. Від нагнітання ж атмосфери над цим негативним епізодом виграли передусім Польща та Угорщина. В цій ситуації український та чеський політичний бомонд не зміг досягти розумного компромісу і це в той час, коли над Республікою чехів, словаків і українців нависла загроза окупації фашизмом, замість внутрішньої консолідації перед зовнішнім ворогом-республіку розривали внутрішні суперечки.

Певним чином відповіддю на “історію із Прхалою” стало призначення виборів до Сойму Карпатської України на 12 лютого 1939 р., на яких перемогу здобула волошинівська партія УНО. Прем'єр-міністр був першим, хто на сторінках преси подякував населенню за велике довір'я:

“З утіхою, з невимовною радістю бачу, що ти солодкий мій народе, вже виробив у собі свідомість, що ти не є вже тим пониженим рабом. Тим нещасним рутеном, яким колись тебе з презирством прозивали чужі пани”. Твоя щира поведінка при виборах доказує твою політичну зрілість, доказує, що ти зумів у собі витворити не лише політичну зрілість, але й солідарність і національну свідомість”.

За партію УНО проголосували 92,4% населення Закарпаття, тобто було більш ніж переконаливо підтримано український уряд на чолі із А.Волошином. Тому можна зробити висновок, що політична платформа Волошина, пов'язана із співжиттям трьох сфедерованих народів в одній державі, була вповні життєздатною (на той момент, це було єдиноможливим засобом вирішення питання – про існування української держави). Але розвиток подій постійно вносив корективи у політичну лінію прем'єра. Згідно з планом “Грюн” виробленим Німеччиною задля розчленування

Чехословаччини, 14 березня 1939 р. д-р Йозеф Тісо проголосив незалежність Словаччини. У той же день А.Волошин проголосив незалежність Карпатської України.

15 березня 1939 року почав свою роботу Соїм Карпатської України, якому доля визначила стати історичним. Роботу Соїму зі стенографічною точністю описав Василь Гренджа-Донський: "Прем"ер Волошин... відкриває засідання Соїму:

Світлий Соїме! З глибини душі відчуваю важність тих слів, якими ословив я вас, як першу законно вибрану політичну репрезентацію нашого народу... В цих словах криється величезна важливість нинішнього історичного дня... Висказую глибоку вдячність Богові, що дозволив дочекатися цього великого нашого свята, що є святом цілого українського народу. Дозволив якраз нам, - найменшій частині українських земель, бути вільними. Від національної загибелі врятувала нас наша глибока віра у наше національне воскресіння".

На жаль, рішенням, прийнятим на засіданнях Соїму, не судилося бути втіленими в життя, оскільки в ніч із 13 на 14 березня 1939 р. хортистська Угорщина за підтримки Німеччини розпочала відкриту агресію проти Карпатської України.

Загалом можна твердити, що В.Гренджа-Донський без малого обоженював Августина Волошина. Та все ж у своїх творах автор не пошкодував навіть його від різкої критики.

Прем"ер призначив начальником української жандармерії чеха Ваку, який був зятем Волошина, бо був одружений на його удочірненій дівчині Магдаліні. "Ваки ніхто на світі не любив, не любив його ні один українець, - пише Гренджа-Донський, - і ми всі страшно дивувались, як то можливо, що цю, до безконечності фальшиву людину, міг любити такий знаменитий психолог, як директор Волошин".

Владіміра Ваку, австро-угорського офіцера, який ще у 1919 р. із частинами легіонерів займав Ужгород, Гренджа-Донський знав ще із того часу, коли працював з ним в асекураційному товаристві "Бескид" та й знав він його як запеклого українофоба, який зневажав все українське. Тому письменник дуже болісно реагував, коли наприклад, "на похороні пані Волошиної Вака назвав Волошина ненормальним, а також ненормальною і всю волошинівську рідню". Цікаво, що Волошин про це знав, але не звертав ніякої уваги. Він не змінив свого прихильного ставлення до Ваки".

Після 15 березня 1939 року в джерелах безпосередні контакти Августина Волошина і В.Гренджі-Донського не прослідковуються.

16 березня Президент Карпатської України Августин Волошин, прем"ер - міністр Юліан Ревай та частина Уряду Карпатської України через румунський кордон виїхали за кордон, а Василь Гренджа-Донський, пройшовши малярські концтабори у Кривій та Ворюлопаші, також змушений був емігрувати до Братислави.

Вже стислий аналіз взаємин двох виразників української національної ідеї на Закарпатті показує їх співпрацю на ниві будівництва української держави. А тепер, коли їх мрія втілилась у життя, варто згадати і гратулювати не лише Августина Волошину - Герою України, який для Закарпаття є постаттю №1 і 130-річний ювілей якого ми відзначаємо, але і його вірному соратнику упродовж двадцяти літ - Василю Гренджі-Донському, 30-та річниця смерті якого припадає також саме на цей рік.

1. Гренджа-Донський В. Августин Волошин і вдячність п. начальника Шкільного реферату // Твори. - Вашингтон: Карпатський Союз, 1989. - Т. IX. - С. 181.
2. Волошин А. Твори. - Ужгород: Гражда, 1995. - С. 240.
3. Гренджа-Донський В. Короткий життєпис державного секретаря о. Августина Волошина. // твори. - Вашингтон: Карпатський Союз, 1989. - Т. IX - С. 189.
4. Там же.

5. Вегеш М., Горват Л. Громадсько-політична і культурно-освітня діяльність Василя Гренджі-Донського (1897-1974) – Ужгород: Колір-прінт. 2000.-С.97.
6. Гренджа-Донський В. Короткий життєпис державного секретаря о. Августина Волошина.- С.189.
7. Гренджа-Донський В. Щоденник “Щастя і горе Карпатської України. 26 жовтня 1938 р. // Твори. – Вашингтон: Карпатський Союз, 1987. – Т. УШ. – С.42.
8. Там же.
9. Вегеш М., Горват Л. Названа праця. – С.101.
10. Гренджа-Донський В. Щоденник “Щастя і горе Карпатської України. 17 січня 1939 р. – С. 127-128.
11. Гренджа-Донський В. Щоденник “Щастя і горе Карпатської України. 16 лютого 1939 р. –С. 178.
12. Гренджа-Донський В. Щоденник “Щастя і горе Карпатської України. 15 березня 1939. – С. 245-246.
13. Павличко Д. Вічно живий документ. //Дукля. – 1997. - №6. – С.20.
14. Вегеш М., Горват Л. Названа праця. – С.99.

SUMMARY

V. Rekita. Avhustyn Voloshyn's elucidation in the inheritance of V. Hrendzha-Donsky.

Article makes an analysis of the relationships between V. Hrendzha-Donsky and A. Voloshyn, and also puts a mark to the publication of the “Carpathian dictionary”, dedicated to the President of the Carpathian Ukraine.